

Πινελιές διακειμενικότητας στη Ζωγραφιά της Χριστίνας του Ευγένειου Τριβιζά

Διαμάντη Αναγνωστοπούλου

Καθηγήτρια

Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Περίληψη

Στην εργασία μας εξετάζουμε το αφήγημα του Τριβιζά Η ζωγραφιά της Χριστίνας, σε σχέση με τα διακείμενα και τις εγκιβωτισμένες ιστορίες που εμπεριέχονται σε αυτό. Βλέπουμε τη διακειμενικότητα ως μια αφηγηματική στρατηγική που εισάγει την πολλαπλότητα των φωνών, την ανατροπή των στερεοτύπων, την επανεπεξεργασία κλασικών κειμένων μέσα από τους τροπισμούς και τα παιχνίδια του λόγου.

Μ' αυτό τον τρόπο, τέλος και αρχή ενώνονται, το θαυμάσιο (merveilleux) του παλιού παραμυθιού ανανεώνεται και το σύγχρονο παραμύθι, εμπλουτισμένο από τα παλαιά στρώματα των διακειμένων, ανοίγεται σε νέες ερμηνείες και γίνεται καταλύτης της φαντασίας. Σ' αυτή την περίπτωση η διακειμενικότητα γίνεται το ίδιο το διακύβευμα της λογοτεχνικότητας του κειμένου.

Όπως μια μπάμπουσκα κλείνει μέσα της και ταυτόχρονα αποκαλύπτει, ανοίγοντάς την, μιαν άλλη, έτσι και τα κείμενα, μέσα από τη φαντασία και τη δημιουργικότητα του συγγραφέα τους κρύβουν και αποκαλύπτουν, μέσα από ένα άλλοτε παρωδιακό και άλλοτε συμβολικό τρόπο, τα σημαίνοντα και τα σημαινόμενα άλλων κειμένων. Μέσα σ' αυτά λανθάνει και τις περισσότερες φορές ηχεί η φωνή του παρόντος κειμένου που διαβάζουμε.

Τα κείμενα αυτά που κάνουν χρήση της διακειμενικότητας, προκαλούν και προτρέπουν τους αναγνώστες να αναγνωρίσουν τα θεματικά ή υφολογικά τους στοιχεία ως παρανάγνωσμα που αποκαθιστά τη σχέση του παρόντος κειμένου με τα προηγούμενά του. Έτσι, το παρόν κείμενο δεν εγκαταλείπει τις αναφορές του ούτε τις συγκαλύπτει αλλά αντίθετα τις καθιστά μέρος της μυθοπλασίας του. Τα διακειμενικά σημεία ανοίγουν διαβάσεις για να εισχωρήσουν νέες και πολλαπλές σημασίες, δημιουργούν απορίες, πολλαπλασιάζουν τις ερμηνευτικές εκδοχές και προκλήσεις και ανατρέπουν το ήδη διατυπωμένο μέσα από επαναδιαπραγμάτευση σε καινούργια συμφραζόμενα.

Η διακειμενικότητα¹ ως αφηγηματική στρατηγική εισάγει την πολλαπλότητα των φωνών, την ανατροπή των ιδεολογημάτων, την ανατροφοδότηση των παραδοσιακών ή κλασικών κειμένων μέσα από επαναδιατυπώσεις, υπομνήσεις, τροπισμούς του λόγου και γλωσσικά παιχνίδια. Μια άλλη αφηγηματική αναπαράσταση πάνω στην παλιά αναπαράσταση επιτρέπει στην επανάληψη να διαφοροποιείται και στη διαφορά να επαναλαμβάνεται. Στα κείμενα αυτά η έκπληξη, η ανακάλυψη, η αποκάλυψη, η περιπλάνηση και η μυητική διαδρομή δεν αφορούν μόνο τον ήρωα ή την ηρωίδα αλλά και τον αναγνώστη και την αναγνώστρια. Μια τέτοια αντίληψη της γραφής απεργάζεται τη λογοτεχνική εξέλιξη, χρησιμοποιώντας πρόσωπα, μοτίβα, καταστάσεις, δράσεις των παραμυθιών κάνοντάς τα να μιλούν για τη σημερινή εποχή και το σημερινό μικρό αναγνώστη, διαφοροποιώντας τα.

Ο συγγραφέας, τρόπον τινά, συνδέει κομμάτια από παλιά παζλ φτιάχνοντας ένα καινούργιο. Τα κομμάτια αυτά συνθέτουν μικρές ιστορίες-περιπέτειες που εγκιβωτίζονται στην κεντρική ιστορία και λειτουργούν ως μεγεθυντικός φακός για το μάτι του αναγνώστη, έτσι ώστε να τον βοηθήσει στην πρόσληψή της και στην κριτική διαδικασία της. Μ' αυτό τον τρόπο καθίσταται εναργέστερη η σύναψη της αρχής και του τέλους του παραμυθιού, της κεντρικής ιστορίας με τις επί μέρους ιστορίες και βεβαιώνεται η αλληλενέργεια ανάμεσα στα διακειμενικά στοιχεία και στο κυρίως κείμενο.

Στο παρόν κείμενο που θα εξετάσουμε (Τριβιζάς 2001), το ξεκίνημα της αφήγησης είναι ευφύες γιατί αποτελεί μεταφορά της ίδιας της λειτουργίας της διακειμενικότητας. Η Χριστίνα, ηρωίδα μιας ιστορίας μέσα σ' ένα παλιό και ξεχασμένο βιβλίο, παρατημένο μέσα σ' ένα παλαιοπωλείο, αποφασίζει να αποδράσει από το βιβλίο και την ιστορία της και να αναζητήσει να «τρυπώσει» μέσα σ' ένα άλλο βιβλίο και μια άλλη ιστορία. Αυτή η απόδραση και η μετοικεσία παλιών στοιχείων (ηρώων, ιστοριών, καταστάσεων) σε νέα κείμενα και ο εξ αυτών παραγόμενος διάλογος, που αποτελούν τον κορμό της έννοιας της διακειμενικότητας, αποδίδεται κειμενικά μέσα στη Ζωγραφιά της Χριστίνας με το ταξίδι και τη συνεχή μετατόπιση της ηρωίδας από έντυπο σε έντυπο και από βιβλίο σε βιβλίο. Αυτές οι πολλαπλές και περιπετειώδεις

¹ Για τη διακειμενικότητα βλέπε σχετικά: α) Kristeva (1978), β) Genette, (1972), γ) Genette (1982), δ) Compagnon (2003), ε) Worton & Still (1991), στ) M. Riffaterre (1983).

μετατοπίσεις αποτελούν διαφορετικές ιστορίες οι οποίες λειτουργούν ως υποσχετικές ατραποί του νοήματος και των σημασιών της κεντρικής ιστορίας μέσα από μια πολυμορφία συμβόλων, υπομνήσεων, υπαινιγμών, συνδηλώσεων και νύξεων σε παλιότερα κείμενα, σε γεγονότα της εξωτερικής πραγματικότητας ή και σε ιδεολογικές διατυπώσεις.

Η παρούσα αφήγηση συγκρατεί και ανασύρει στοιχεία του παλιού παραμυθιού, όπως τη ζωοποίηση των αντικειμένων του παλαιοπωλείου (η λατέρνα, το γουρουνάκι κουμπαράς, το αρκουδάκι, η κουτσή μπαλαρίνα, ο φασουλής με την αστεία μύτη και τέλος η χάρτινη ηρωίδα του βιβλίου), τη διάζευξη και τη σύζευξη ταυτόχρονα του πραγματικού κόσμου αλλά και του φανταστικού κόσμου, όπου ο χρόνος δεν υπάρχει και ο τόπος συνεχώς μετατοπίζεται, την ανθρωποποίηση των ζώων, όπως ο Τρεμολίνος ο κούνελος που καθίσταται αρωγός στην περιπέτεια και τη λύση της, την πάλη ανάμεσα στο Κακό και το Καλό που παίρνει διάφορες μορφές μέσα στην ιστορία. Έτσι το 'θαυμάσιο' του παραμυθιού διευρύνεται από την ύπαρξη απρόβλεπτων καταστάσεων.

Η μυθιστορηματική αφήγηση υιοθετεί το παραδοσιακό σενάριο των παραμυθιών που λειτουργεί πάντα «ως ανακούφιση μιας αταξίας» (Montandon 2001): η εμφάνιση μιας κρίσης, εν προκειμένω η απειλή καταβρόχθισης του βιβλίου της Χριστίνας από το «βιβλιοσκούληκο», φορέα του κακού, οδηγεί την ηρωίδα έξω από τον οικείο της χώρο-την ιστορία της, το βιβλίο της και το παλαιοπωλείο, σ' ένα ταξίδι που τελικά θα είναι αποδοτικό και ανακουφιστικό γι' αυτήν. Η απώλεια του γνωστού τόπου, όπου караδοκεί ο θάνατος και η απόδραση στο αλλού, στο χώρο του φανταστικού, όπου ο χρόνος παύει να λειτουργεί, περιέχουν τη διακινδύνευση, την περιπέτεια, τη δοκιμασία και τα εμπόδια, αλλά ταυτόχρονα την ανατροπή μέσα από την ελπίδα, την αισιοδοξία και την αναγέννηση.

Το γεγονός ότι η ηρωίδα ως πρόσωπο κινείται ανάμεσα στο φανταστικό και το πραγματικό, δεν είναι τυχαίο αλλά η δισυποστασία της διευρύνει τους συμβολισμούς και αφήνει το νόημα της παρουσίας και της δράσης της να μετεωρίζεται, ανοιχτό στην πρόσληψη του αναγνώστη. Γι' αυτό είναι ταυτόχρονα το 'χάρτινο όν' της ιστορίας αλλά έχει και ιδιότητες μικρού κοριτσιού: της αρέσει να παίζει, να λερώνεται με μαρμελάδα βύσσινο, να κάνει αταξίες, να δραπετεύει, να τα βάζει με το άδικο και τους ενήλικους. Έτσι η Χριστίνα περιπλανώμενη, αναζητά μια νέα ιστορία και ένα νέο βιβλίο αλλά και μια νέα εικόνα του εαυτού της και του κόσμου. Η 'εξορία' από τον

οικείο χώρο εγκλείει τη ρήξη αλλά και τη συμφιλίωση με τον εαυτό και η ηρωίδα ανακαλύπτει την αλλαγή και προσχωρεί σε μια νέα θέαση του εαυτού της και του κόσμου.

Η Χριστίνα, ως άλλη *Αλίκη στη χώρα των θαυμάτων*, γνωρίζει στο διάβα της τον κόσμο των ενηλίκων-τον πραγματικό κόσμο και τον κόσμο των παραμυθιών-τον φανταστικό κόσμο. Η σύμμειξη του πραγματικού με τον φανταστικό κόσμο γίνεται το ίδιο το δακύβευμα της διακειμενικότητας και της λογοτεχνικότητας στην παρούσα αφήγηση, γιατί και οι δύο κόσμοι προσφέρουν πολυσχιδώς επικουρικά στοιχεία για τη διαμόρφωση της φανταστικής ηρωίδας.

Στο δρόμο της συναντά τον κούνελο τον Τρεμολίνο που έχει κι αυτός αποδράσει από ένα εργαστήριο με πειραματόζωα. Πηδά στη ράχη του και χάνονται στο δάσος. Ο κούνελος πάει να απελευθερώσει από το εργαστήριο την κουνέλα Αμάντα που αγαπά, και η Χριστίνα αναλαμβάνει τη δική της μοναχική περιπέτεια από έντυπο σε έντυπο και από βιβλίο σε βιβλίο. Το κάθε ένα από αυτά τα έντυπα και τα βιβλία γίνεται ο καμβάς όπου υφαίνεται άλλοτε με διακειμενικές κλωστές και άλλοτε με εξωκειμενικές κλωστές από την πραγματικότητα² ο σχολιασμός για μια σειρά από γεγονότα που αφορούν τη σύγχρονη πραγματικότητα του μικρού αναγνώστη, αλλά και ο σχολιασμός για τη σχέση της μικρής ηρωίδας Χριστίνας με τον κόσμο των ενηλίκων (βουλευτής, αθλητές, μανεκέν, στρατιώτες) ή των οιονεί ενηλίκων (λέξη βασίλισσα του λεξικού, Βασίλισσα, Π.Τ.Π, δικαστές, αστυνομικοί, ντεντέκτιβς, Μίδας, Φιλάργυρος) στους οποίους κάνει κριτικές παρατηρήσεις και κατακρημνίζει με χιουμοριστικό τρόπο τους μύθους τους, τα ιδεολογήματά τους, τις συμβάσεις τους και τους αυθαίρετους νόμους και κανόνες τους.

Η παρείσφρηση της Χριστίνας σε έντυπα, όπως το φιγουρίνι μόδας, ο τηλεφωνικός κατάλογος, η εφημερίδα με τις διαφορετικές σελίδες και τα θέματά τους και ο τσελεμεντές μαγειρικής, από τα οποία τελικά εκδιώκεται ως ξένο σώμα, δίνει τη δυνατότητα στον κειμενικό σχολιασμό μιας σειράς σύγχρονων θεμάτων ή κοινωνικών μύθων όπως η μόδα που θεοποιείται αλλά και παλιώνει γρήγορα, οι πόλεμοι, η ψεύτικη πολιτική και η αμετροέπεια των πολιτικών, η θεοποίηση των ποδοσφαιριστών και η

² Άλλωστε, η σημερινή οπτική για τη διακειμενικότητα είναι ότι «δεν έχει να κάνει μόνο με τα κείμενα, αλλά και με μια σειρά άλλων παραστάσεων και εμπειριών. Επηρεάζεται από εξωλογοτεχνικές και εξωκειμενικές συνιστώσες» (Ζερβού 1997).

εμπορευματοποίηση του αθλητισμού, οι δίαιτες και το άγχος του σύγχρονου ανθρώπου για τη διατροφή του.

Μετά, παρεισφρέει σε ένα αστυνομικό βιβλίο τσέπης, όπου παρελαύνουν ο Σέρλοκ Χολμς, ο Γουότσον ο επιστήθιος φίλος του, ο αστυνόμος Λεγκράν, ο Ηρακλής Πουαρό, αλλά και από κει εκδιώκεται για «παράνομη επιβίβαση σε ξένο βιβλίο χωρίς την άδεια του συγγραφέα». Ο επόμενος τόπος είναι μια μαθητική τσάντα και ένα σχεδόν αχρησιμοποίητο βιβλίο γεωμετρίας, «επειδή ο ιδιοκτήτης του δεν το είχε ανοίξει ποτέ στη ζωή του», «απορροφημένος ο ίδιος στη μελέτη ενός κόμικ». Μέσα από πολλά γλωσσικά παιχνίδια³, τα γεωμετρικά σχήματα ως μία μικροκοινωνία τσακώνονται μεταξύ τους, παραδομένα σε έναν άωφο ανταγωνισμό για το ποιο είναι το καλλίτερο. Αποφασίζει να φύγει κι από κει γιατί κινδυνεύει να την κόψουν σε κομματάκια διαφόρων σχημάτων. Αλληγορία της πολύμορφης και πολυπρόσωπης στάσης του σύγχρονου ανθρώπου σε μια σύγχρονη ανταγωνιστική κοινωνία άραγε; Χώνεται στο κόμικ και συναντά ήρωες-καρικατούρες υπερδύναμης, τον Σούπαμαν, τον Σούσταμαν και τον Σβούραμαν.

Επόμενος τόπος είναι η Δημόσια Βιβλιοθήκη, όπου, έξω από αυτή, «ο κλόουν μιας αφίσας, που διαφήμιζε ένα τσίρκο στον αντικρινό μαντρότοιχο» την καλεί στο τσίρκο όπου θα γελάσει και όχι στη σκοτεινή βιβλιοθήκη που μπορεί «αν μεις, να χαθείς και να μην ξαναβγείς για χίλια χρόνια»». Η Χριστίνα αγνοεί την προτροπή του, χώνεται στη σκοτεινή και απέραντη βιβλιοθήκη και μπαίνει σε έναν χοντρό τόμο λεξικού, όπου «η λέξη», η Βασίλισσα του Λεξικού, ως άλλη Βασίλισσα Κούπα στην Αλίκη του Carroll⁴, είναι μια γκροτέσκα φιγούρα σύμβασης και συντηρητισμού, που δεν επιτρέπει τα λάθη και «φωνάζει τη λέξη ‘έξω’, να πετάξει έξω» τη Χριστίνα.

Επόμενος τόπος ένα βιβλιοπωλείο, στα ράφια του οποίου επισκέπτεται γνωστά παραμύθια και ιστορίες. Σε μια αφηγηματική τεχνική που εναλλάσσεται ανάμεσα στη διακειμενικότητα παραμυθιακών τόπων (πηγάδι, πολιτεία γεμάτη ποντίκια [*Μαγεμένος αυλός*], σπίτι χτισμένο με σταφιδόψωμο [*Χάνσελ και Γκρέτελ*], παραμελημένος πύργος πνιγμένος στ’ αγριολούλουδα και τ’ αγκάθια [*Ωραία Κοιμωμένη*]), παραμυθιακών

³ Επί παραδείγματι στις σελίδες 130,131,132,134. Άλλα γλωσσικά παιχνίδια βλ. στις σελίδες 35, 53, 59, 72, 82, 101, 102, 205, 209, 226.

⁴ Κάρολλ (1983). Ανάμεσα στις πολλές εκδόσεις σε εικονογραφημένα βιβλία βλέπε και (Carroll 1997). Διακείμενο από το ίδιο βιβλίο μοιάζει να είναι και η δίκη στον τηλεφωνικό κατάλογο όπου η Χριστίνα «γλιτώνει μια κυρία με τριανταφυλλί καπέλο από παντοτινή εξορία» (σ. 56-65).

ηρώων (η βασίλισσα απ' το παραμύθι *Η Χιονάτη και οι επτά νάνοι*, που μοιάζει και με τη βασίλισσα από την *Αλίκη* του Κάρολλ, η καλή νεράιδα από τη *Σταχτοπούτα*, ένα από τα *Τρία γουρουνάκια* και τέλος ο λύκος από το ίδιο παραμύθι), μυθικών ηρώων (*Βασιλιάς Μίδα*ς), λογοτεχνικών ηρώων (*Φιλόργυρος* του Μολιέρου) και στην παραμυθοσαλάτα του Τζιάννι Ροντάρι (1994), το διακειμενικό φορτίο διασκορπίζεται στο παρόν κείμενο με τέτοιο τρόπο ώστε η αφήγηση να δημιουργεί μια θεατρική σκηνή όπου περνοδιαβαίνουν όλα αυτά τα διακείμενα (τόποι, ήρωες, καταστάσεις) παίζοντας ένα νέο παιχνίδι σημαίνοντος-σημαινόμενου, ανοίγοντας το φανταστικό κειμενικό κόσμο σε μια νέα επερώτηση.

Τα διακείμενα άλλοτε εισάγονται με την παλιά σημασιολογία και άλλοτε την παραβιάζουν και την ανανεώνουν⁵ μέσα από μια χιουμοριστική θέαση. Ο *Μίδα*ς και ο *Φιλόργυρος* του Μολιέρου παραπέμπουν στην απληστία, η βασίλισσα της *Χιονάτης* παραπέμπει στη ματαιοδοξία και τον ανθρώπινο εγωισμό όπως πάντα, ο Πρίγκιπας της *Ωραίας Κοιμωμένης* όμως, εμφανίζεται άκαρδος, επιπόλαιος και χρυσοθήρας, και ο Κακός Λύκος στο παραμύθι με τα *Τρία γουρουνάκια* λειτουργεί ως αρωγός της Χριστίνας, γιατί με το φύσημά του την απαλλάσσει από τη χρυσόσκονη που τη σκέπαζε και τη βγάζει έξω από το βιβλίο με τα παραμύθια.

Τελευταίος τόπος περιήγησης, το σχολείο όπου μπαίνει σε ένα βιβλίο γεωγραφίας. Εδώ ο στυλοβάτης του νόμου και της τάξης είναι ο Π.Τ.Π. (ο Πίνακας των Περιεχομένων), ο οποίος καταδικάζει το φανταστικό αυτό κοριτσάκι, δημιούργημα ενός συγγραφέα που ζει στο *Νησί των Πυροτεχνημάτων*, «σε παντοτινή εξορία από τον κόσμο της αλήθειας». Η παρείσδυση και του ίδιου του συγγραφέα Τριβιζά μέσα στην ιστορία μέσα από τα διακείμενα παλιότερου βιβλίου του κάνει τον τόπο της παρούσας αφήγησης τόπο παράλληλα μυθικό, κειμενικό και βιωματικό.

Κι όπως στα παραμύθια τα παιδιά-ήρωες, μετά από πολλές περιπέτειες και δοκιμασίες θάρρους, εξυπνάδας, υπομονής, καλοσύνης, γνώσης, επιμονής, επιστρέφουν στον οικείο τους κόσμο αλλά εν γνώσει, έτσι κι εδώ η Χριστίνα-ηρώιδα-παιδί αποφασίζει να επιστρέψει στο δικό της παραμύθι. Μια τελευταία δοκιμασία την περιμένει αφού στο παλαιοπωλείο δεν βρίσκει το βιβλίο της γιατί το έχουν πετάξει στα σκουπίδια. Αρωγοί της πάλι στέκουν τα αντικείμενα και τα ζώα που γίνονται έμψυχα

όντα: ο μπρούντζινος φρουρός, ο κουρδιστός ακροβάτης, ο σκύλος, ο κίτρινος χαρταετός και ο κούνελος ο Τρεμολίνος που είναι πια μαζί με την Αμάντα του και έχουν κάνει 12 κουνελάκια. Η ηρωίδα φτάνει στο σκουπιδότοπο όπου συναντά ως σκουπίδια πια κάποια από τα πρόσωπα που συνάντησε στις προηγούμενες περιπλανήσεις της : τα μανεκέν μέσα στο φιγουρίνι, το ψηφοδέλτιο με τη φωτογραφία του εθνοσωτήρα βουλευτή Παρλαβίδα. Μαθαίνει από μια τσατσάρα ότι το βιβλίο της δεν έφτασε εκεί γιατί έπεσε από το φορτηγό του σκουπιδιάρη στο δρόμο μιας φτωχογειτονιάς. Φτάνοντας σ' αυτό το δρόμο βλέπει δύο μικρά παιδιά έτοιμα ν' ανοίξουν το βιβλίο της για να το διαβάσουν. Προλαβαίνει να χωθεί στις σελίδες του και το «βιβλιοσκούληκο» αναστενάζει απογοητευμένο: «Αυτό το βιβλίο μού τη γλίτωσε.....Βρήκε προστάτη», -δηλαδή αναγνώστη, γιατί η ηρωίδα και η ιστορία της, μέσα από τις σημασιοδοτημένες μικρές εγκιβωτισμένες ιστορίες, έχουν πια κάτι σημαντικό να του πουν.

Το τέλος λοιπόν μετακλύεται σε αρχή και επιβεβαιώνει τη φράση της αρχής ότι η ιστορία αυτή είναι «η πιο μαγική ιστορία του κόσμου! Μια ιστορία θαυμαστή με το τέλος της κρυμμένο στην αρχή!» (σ.20). Ο αναγνώστης εμποδιζόμενος να δει την ιστορία της Χριστίνας με το συνήθη τρόπο, προσχωρεί μέσα από την αναγκαιότητα του πλάγιου δρόμου των εγκιβωτισμών και της διακειμενικότητας σε μια ασυνήθη περιοχή της σκέψης, της αίσθησης και της πρόσληψης της ιστορίας. Όπως λέει ο G. Genette (1966), αναφερόμενος στις απόψεις του Valéry και του Borges για τη λογοτεχνία, «ο αληθινός δημιουργός δεν είναι τόσο αυτός που ανακαλύπτει όσο αυτός που αποκαλύπτει το νέο μέσα από το παλιό». Έτσι εδώ ο Τριβιζάς «εκ προθέσεως, εξ αμελείας και εντελώς εξεπίτηδες» (σελ 59) διατυπώνει σε ένα νέο κειμενικό περιβάλλον κομμάτια παλιότερων κειμένων δίνοντάς τους μια νέα σημασιодότηση και «ασυνειδήτως, αυτοβούλως και με το έτσι θέλω» τα κάνει να λειτουργούν για το νέο, σύγχρονο, διαφορετικό μικρό αναγνώστη-αποδέκτη. Το παιδικό αναγνωστικό κοινό άλλωστε, εκ της φύσεώς του, κοινό εφήμερο και προσωρινό, αντιθετικό και εν εξελίξει, προσφέρει στο δημιουργό τον ιδανικό καθρέφτη μιας γραφής που συνεχώς βρίσκεται σε διάλογο και επερώτηση με τον εαυτό της.

⁵ Βλ. πώς επιτυγχάνεται αυτό σε άλλο βιβλίο του Τριβιζά και συγκεκριμένα στα *Τρία μικρά λυκάκια*,

Βιβλιογραφία

- Kristeva, J. (1978). *Σημειωτική. Recherches pour une sémanalyse*, Παρίσι, Seuil/Points, σελ. 146
- Genette, G. (1972). *Figures III*, Παρίσι, Seuil.
- Genette, G. (1966). “La littérature comme telle”, *Figures I*, Παρίσι, Seuil/Points, σελ. 263.
- Genette, G. (1982). *Palimpsestes*, Παρίσι, Seuil/Points, σσ. 7-23.
- Compagnon, A. (2003). *Ο δαίμων της θεωρίας*, μφρ. Α. Λαμπρόπουλος, Αθήνα, Μεταίχμιο, σσ. 163-171.
- Worton, M. & Still, J. (1991). *Intertextuality: Theories and Practices*, Manchester University Press, σσ. 158-189.
- Riffaterre, M. (1983). *Semiotique de la poesie*, Παρίσι, Seuil, σσ. 158-189.
- Montandon, A. (2001). *Du récit merveilleux ou L'ailleurs de l'enfance*, Παρίσι, Imago, σελ.35
- May, J. (1995) *Children's Literature and Critical Theory*, Νέα Υόρκη, Οξφόρδη, Oxford University Press.
- Zipes, J. (1994). *Fairy Tale as Myth, Myth as Fairy Tale*, The University Press of Kentucky.
- Jan, I. (1985). *La littérature enfantine*, Παρίσι, Les Editions Ouvrières.
- Ζερβού, Α. (1997). *Στη χώρα των Θαυμάτων*, Αθήνα, Πατάκη, σελ. 169.
- Οικονομίδου, Σ. (2000). *Χίλιες και Μία Ανατροπές. Η νεοτερικότητα στη λογοτεχνία για μικρές ηλικίες*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, σσ. 104-121.
- Ροντάρι, Τζ. (1994). *Γραμματική της Φαντασίας*, μφρ. Βερτσώνη-Κοκόλη & Αγγουρίδου-Στρίντζη, Αθήνα, Τεκμήριο, σσ. 83-85.
- Κάρρολ, Λ. (1983) *Οι περιπέτειες της Αλίκης στη Χώρα των Θαυμάτων*, μφρ. Μ. Κουμανταρέα, Αθήνα, Γαλαξίας-Ερμείας.
- Κάρρολ Λ. (1997). *Η Αλίκη στη Χώρα των Θαυμάτων*, μφρ. Μ. Πάππα, εικ. Anthony Browne, Αθήνα, Παπαδόπουλος.
- Τριβιζάς, Ευγ. (2001). *Η Ζωγραφιά της Χριστίνας*, Αθήνα, Ψυχογιός, σελίδες 35, 53, 59, 72, 82, 101, 102, 130, 131, 132, 134, 205, 209, 226.

στην εύστοχη ανάγνωση της Σούλας Οικονομίδου (2000).

Perrot, J. (1991). *Art baroque, art d'enfance*, Nancy, Presses Universitaires de Nancy.